

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

17/2 - Haziran 2024 - E-ISSN-2148-9289

MUVAKKİTZEDE PERTEV DİVANINDA GECE MEFHUMU

Night Concept at the Muvakkitzade Pertev Divan

MURAT SİVRİ

Öğr. Gör. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi

Lecturer Dr., Erzincan Binali Yıldırım University, Turkish Teaching Application and Research Center

msivri@erzincan.edu.tr

Orcid: 0000-0003-0373-3544

Atf/©: Sivri, Murat (2024). "Muvakkitzade Pertev Divanında Gece Mefhumu", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 17, Sayı 2, ss. 144-165

Citation/©: Sivri, Murat (2024). "Night Concept at the Muvakkitzâde Pertev Divan", *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 17, Issue 2, pp. 144-165

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma- Research
Geliş Tarihi-Received Date : 15.11.2024
Kabul Tarihi-Accepted Date : 31.12.2024
Sayfa Numarası-Page Numbers: 144-165
Doi : DOI: 10.46790/erzisosbil.1586292

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

MUVAKKİTZEDE PERTEV DİVANINDA GECE MEFHUMU

Night Concept at the Muvakkitzade Pertev Divan

MURAT SİVRİ

Öz:

Günün yarısı olarak bilinen gece, yeryüzündeki tüm canlılar için büyük bir öneme sahiptir. İbnü'l-vakt olarak da nitelenen insan içinse, çok daha büyük bir önemdedir. Gecenin en belirgin özelliği karanlık olması ve dinlenmeyi temsil etmesidir. Şairler içinse; duygu ve hayal dünyasının yoğunlaşması, gam ve kederin artması gibi özellikleri ortaya çıkarmasıdır. Divan şairleri gece kavramını farklı anlam ve özellikleriyle, zengin bir biçimde kullanmışlardır. XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Muvakkitzade Pertev de şiirlerinde gece ve gecenin çağrıştırdığı anlamları ustaca kullanmıştır. Çalışmamızda, Muvakkitzade Muhammed Pertev'in hayatı hakkında kısa bir bilgi verilmiş, divanında gece ve geceyle ilgili kavramlar belirtilerek, gecenin çağrıştırdığı anlamların şairin şiirlerinde hangi duygu ve ifadeyle kullanıldığı ortaya konmuş, geceyle ilgili benzetme ve mazmunlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Muvakkitzade Pertev, Divan Şiiri, Zaman, Gece

Abstract:

The night, known as the half of the day, has a great importance for all living things on earth. For a person who is also qualified as Ibn al-waqt, it is of much greater importance. The most distinctive feature of the night is that it is dark and represents rest. For poets, on the other hand, it is the intensification of the world of emotions and imagination, the increase of gamut and grief that reveals features such as. Divan poets have used the concept of night in a rich way with different meanings and characteristics. XVIII. Muvakkitzade Pertev, one of the divan poets of the century, skillfully used the meanings evoked by night and night in her poems. In our study, a brief information was given about the life of Muvakkitzade Muhammed Pertev, the concepts related to night and night were stated in his divan, it was revealed with which emotions and expressions the meanings evoked by night are used in the poet's poems, analogies and excuses related to night were focused.

Keywords: Muvakkitzade Pertev, Time, Night, Divan Poetry

1. GİRİŞ

Zaman, yeryüzünün kendisi ve üzerindeki her şey için en önemli unsurlardan biridir. Belli bir nizam hâlinde işleyişiyle bir denge ve döngü unsuru olarak hayatı tanzim eder. Ezel ve ebet perspektifinde; asırdan ana kadar birçok kavram ve ifade zaman başlığı altında insanlığın duygusuna, bilgi ve ufkuna yön vermiştir. Günlük hayatta zaman ile ilgili birçok ifade, kavram, deyim ve terkipler zengin ve geniş bir kullanım alanı oluşturmaktadır. Gece de bu kavramlardan biri olarak bir günlük zaman diliminin yarısını oluşturmasının yanında, çok farklı duyguları ve anlamları karşılayarak insanların fikir, his ve hayallerini edebî bir şekilde aktarabilmelerine konu olur. Güneşin batışından doğuşuna kadar geçen zaman dilimi olduğunu göz önünde bulundurmakla gece; akşama yakın, akşamüstü, akşam, gece, gece yarısı, sabaha yakın olarak bölümlenmiş bir zaman dilimidir. İnsanlar için bir dinlenme, içe dönüş, muhasebe, sakinlik, yalnızlık, keder gibi hissiyatların da yaşandığı bir süreçtir.

Türk mitolojisinde de önemli bir yeri olan geceyle ilgili kadim Türklerde bazı inanışlar vardır. Örneğin iki bölge arasında savaş olacaksa farklı bölgelerin ruhları gece birbiriyle savaşır, hangisi kazanırsa o bölgenin hükümdarının da ertesi günkü savaşta kazanacağına inanılır. Türkler, ruhların birbirine attığı okların kendilerine isabet etmemesi için geceleri dışarı çıkmaz. Eski Türk geleneğinde gündüz güneş, güney ve beyazı; gece ise ay, kuzey ve siyahı simgeler. Çinliler, Türkler'i kuzeyli olarak Türkler de kuzeyi gece yarısı, yukarı şeklinde adlandırmışlardır. Göktürkler ve Başkurtlar gece ve gündüzü kutsal sayarlar (Esin 1979: 26, 55, 154). Bazı algılayış ve inanışlar da, geceye atfedilir. Hz. Âdem'in gece karanlığını cennetten getirdiği ve karanlıktan korktuğu, dolayısıyla bu vakte akşam saati denildiği (Buran 2011: 70), gece bir eve misafir alındığında o eve Allah'ın ve peygamberin konuk olduğu hatta o eve rahmet meleklerinin de konuk olacağı, evin bela ve musibetlerden korunacağı (Buran 2011: 76), cennette gece olmayacağı (Pala 1995: 503) gibi düşünceler bunlardan bazılarıdır.

Bazı algılayış ve inanışlar da geceye atfedilir. Hz. Âdem'in gece karanlığını cennetten getirdiği ve karanlıktan korktuğu, dolayısıyla bu vakte akşam saati denildiği (Buran 2011: 70), gece bir eve misafir alındığında o eve Allah'ın ve peygamberin konuk olduğu hatta o eve rahmet meleklerinin de konuk olacağı, evin bela ve musibetlerden korunacağı (Buran 2011: 76), cennette gece olmayacağı (Pala 1995: 503) gibi düşünceler bunlardan bazılarıdır.

Gece, İslam dininde de önemli bir yere sahiptir. *Kur'an-ı Kerim*'de 114 yerde geçmektedir. Hatta *Kur'an-ı Kerim*'in 92. suresi adını ilk ayetindeki Arapça gece anlamına gelen "leyl" kelimesinden almıştır. Gece ile ilgili olarak âyetlerde; "Kur'an-ı Kerim'in indirildiği mübarek bir gece (Duhan 44/2-3) olan Kadir gecesi ve o geceyle ilgili manevi hususlar (Kadir, 97/1-5), insanların istirahat ve uyku zamanı (En'am, 6/96; Furkan, 25/47; Nebe, 78/8), gündüzün örtüsü (Nebe, 78/9), dünyanın yaratılışı (Araf, 7/54), belli bir kısmını ibadetle geçirme (İsrâ, 17/79), düşünüp ibret alınması gereken bir durum, azgın ve sapkın kavimlerin helâkı (A'raf, 7/4, Hûd, 11/81, Enbiya, 21/42, Felâk, 113/3)" gibi birçok husus vurgulanmaktadır. İslamiyetin tesiriyle, gecenin içinde bulunan hususi zamanlar ve böyle vakitlere mahsus faaliyetler ortaya çıkmıştır. Misafirlik ve meclis eğlenceleri, ramazan ayına mahsus ve güneşin batışından doğuşuna kadar geçen sürenin içinde yer alan iftar, teravih, sahur vakitleri; karagöz, meddah gibi eğlence ve muhabbet ortamları bunlardan bazılarıdır.

Gece, toplum zihninde hasret, ayrılık, kavuşma, ölüm, olumsuzluk ve uğursuzluk gibi farklı hissiyatlar da oluşturmuştur. Mevlana öldüğü günü kavuşma vakti olarak tanımlamış, bundan ötürü ölüm gününe "şeb-i arûs (düğün gecesi)" denmiş ve ölüm yıl dönümleri bu adla anılagelmiştir (Öngören 2004: 441). Bir kimsenin öldüğü günün akşamına ve Hz. Hüseyin'in şehit edildiği günün akşamına da "şam-ı gariban" (Pala 1995: 500) denilmiştir. Halk arasında gece aynaya bakmanın, hasretlisine kavuşmamak ve deli olmak gibi uğursuzluklar getireceğine inanılır (Onay 1996: 237).

Dünya yaratıldığından beri farklı dillerde ve iklimlerde birçok edebî türe konu olan gece ve gecenin çağrıştırdığı anlam örüntüleri divan şiirinde de geniş ve yoğun bir biçimde işlenmiştir. Divan şairleri şiirlerinde gece kavramını temel ve yaygın anlamının yanında farklı anlam bağlarıyla da çokça kullanmışlardır. Bu bağlamda XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Muvakkit-zade Muhammed Pertev'in divanı dikkat çekmektedir. Zaman kavramını birçok kişiden çok daha iyi bilen, hatta başkaları için de zamanı tayin eden bir ailede büyümüş olan Muvakkizade'nin divanında geceyi nasıl ele aldığı, bu

çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada Muvakkit-zade Muhammed Pertev hakkında bilgi verilecek ve böylece gece kavramının şiirselliği muvakkitlik penceresinden açığa çıkartılmış olacaktır.

1.1. Muvakkitzade Pertev Hakkında

Osmanlı Devleti'nde namaz, oruç gibi ibadetlerin uygulanmasında önem arz eden vakit mevzusunda oldukça hassas davranılmıştır. Genel manada zamanın tayini, yıllık takvimin, ramazan ayı imsakiyesinin; özel manada ise İslam dininin beş temel şartından biri olan namaz ibadetinin yerine getirilmesinde önem arz eden vakitlerin belirlenmesi mevzusu, muvakkitlik müessesesinin toplum hayatında işlevsel olmasını sağlamıştır. Bu düşünceyle, “muvakkitlik” müessesesine önem verilmiştir. Günlük namaz vakitlerini bazı özel aletlerle tayin ederek bu vakitleri dakik bir şekilde müezzinlere bildiren kişi olan “muvakkit”lerin aynı zamanda isteklilere basit manada astronomi dersi de verdiği belirtilir. Muvakkithanelerin, Emeviler döneminde (661–750) ortaya çıktığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde ilk muvakkithane, İstanbul'un fethinden sonra 1470 yılında İstanbul Fatih camisinin yanında inşa edilmiştir. Muvakkithaneler, camilerin içinde bir oda tahsis edilmek ya da camilerin yanına bir yapı inşa edilmek suretiyle oluşturulmuştur. Bunun yanında bazı tekke dergah ve türbelere ait olan muvakkithaneler de vardır (Aydüz 2004:418). Muvakkithaneler, bir kurum olarak genellikle İstanbul'da açılmış, yaklaşık beş yüzyıl varlığını sürdürmüş ve 1952 yılında kapatılmıştır (Tağman 2007: 19).

Asıl adı Muhammed olan Muvakkitzade Pertev'in hayatı ile ilgili en güvenilir bilgi, şairin dostu olan Beylikçi İzzet tarafından yazılan divanının dibacesinde yer almaktadır. Bu dibaceye göre Seyyid Muhammed Pertev, 1159/1746 yılında İstanbul'da doğmuştur. Sultanahmet Camisi muvakkiti Çelebi Efendi'nin oğlu olan Seyyid Muhammed Pertev'e baba mesleği dolayısıyla “Muvakkit-zade” denilmiştir. Pertev, önceleri babası tarafından verilen “Nuri” mahlasıyla gazeller yazmış; daha sonra kendisine Hoca Neşet tarafından yazılan bir mahlasname ile “Pertev” mahlası verilmiştir. Böylece şair, Muvakkit-zade Muhammed Pertev namıyla anılmıştır. Vakanüvislik vazifesinde bulunan şaire “Vakanüvis Pertev”, “Vakanüvis Muhammed Pertev” de denilmiştir. Pertev, 1222/1807-8 yılında vefat etmiştir (Bektaş 2017: 3-9). Pertev'in, dostu Beylikçi İzzet tarafından tertip edilen bir divanı ile Tayyar Paşa'yla ilgili olumsuz ifadeler olduğundan Beylikçi İzzet tarafından yeniden düzenlenen “Vakayi'nâme” adlı bir eseri vardır. Bunun yanında tamamlanmamış bir tezkire çalışması olduğu, “Şerh-i Yek-Beyt-i Hazret-i Neş'et” adlı eserin de yalnızca mensur mukaddimesini yazdığı bilinmektedir.

Divan şiirinde gece ile ilgili daha çok “akşam, mesâ, leyl, şeb, gice, düşünce” ifadeleri kullanılmıştır. Malum olduğu üzere divan şairinin şiir kurmacasında âşık ve sevgili iki esaslı faildir. Bu faillerden sevgili, şairin bir türlü kavuşamadığı ve şairi kederden kedere sevk eden, güzelliğiyle ve işvesiyle âşığın yani şairin heyecanını ve hayallerini daima diri tutan, vefası da pek olmayan bir tiptir. Âşık yani şair ise kederden, kurtulamayan, duygu ve hayalleri hep canlı olan bir karakterdir. Bir bakıma sevgili alımlı, neşeli ve hareketli olması yönüyle gündüzü; âşık ise kederli, sakin ve hayalperest olması yönüyle geceyi çağırır.

Pertev Divanı'nda, gece ve geceyle ilgili kavramların güneşin batış vaktinden doğuşuna kadarki tüm süreçleriyle, zihinde ve gönülde çağrıştırdığı anlamları taşıyacak şekilde ustaca ve sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Divanda geceye dair kavramlar tespit edilmiş, gecenin şairde çağrıştırdığı anlamlar belirlenmiştir. Tespit edilen örneklerin tamamını çalışmaya almak mümkün olmadığından geceyle ilgili anlam ve bağlam çerçevesinde oluşturulan başlıkların içerisinde amaca matuf örneklerin yeterli olacağı değerlendirilmiştir.

2. GECENİN ÇAĞRIŞTIRDIĞI ANLAMLAR

Gecenin en temel özelliği, dinlenme, uyku gibi faaliyetlerin yerine getirildiği zaman dilimi olmasıdır. Bunun yanında gece, muhabbet ve eğlenceyle; zikir, ibadet ve tefekkürle değerlendirilen vakitlerdendir. Âşık ya da şair içinse dertlerin arttığı, duygu ve hayallerinin zirveye ulaştığı vakitlerdendir. Pertev de geceyi bir zaman dilimi olmasının yanında, sakinlik, hayal ve duyguların yoğunlaşması gibi anlamlarıyla kullanmıştır. Özellikle hasret, umutsuzluk, ayrılık, keder ve hüznün zamanları olarak vurgulamıştır. Pertev divanında geceyle ilgili kullanılan bu kavramların çağrıştırdığı anlamlar aşağıda sıralanmış ve örnekler verilmiştir.

2.1. Zaman

Hacimli sayılabilecek divanında birçok yerde farklı terkipler ve anlam zenginliğiyle gece kavramını ele alan Muvakkitzade Pertev'in, bir zaman dilimi manasıyla, güneşin batışından doğuşuna kadarki süre olan gece kavramını ilgilendiren hemen her kelimeyi eserinde ustalıkla kullandığı görülmektedir. Bu anlamda, gecenin başlangıcı için "ahşamüsti, ahşama karşı, şam, ahşam"; gecenin ortası için "gece, leyl, şeb, nîm-şeb" ifadeleri; gecenin bitiş zamanı için "fecd"; süreklilik manasında "subh u mesâ, şâm u seher, rûz u şeb" kavramlarından çoğunun divanda yoğun olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

Akşam genel olarak gündüzün neşe ve debdebesinin yerini sakinliğe bıraktığı bir zaman dilimidir. Gündüz yani aydınlıkta çevredeki canlı ve cansız bütün varlıklara duyarlı olan insan, akşam ve gece daha dingin ve sakin bir hale bürünür. Böylece kendini dinlemeye başlar ve yaşadığı duygu yoğunluğu insanı hasretin de etkisiyle ümitsizliğe, melankolik bir ruh hâline sürükler. Pertev'in şiirlerinde gecenin başlangıcı veya ilk bölümündeki zaman dilimi olan akşamla ilgili 23 yerde: "şâm, ahşam üsti, ahşama karşı, şâm-ı garîbân, ahşamlamış, şâm u seher, subh u şâm, ahşâmdan tâ subha dek, ahşâmdan kalmış, şâm-ı deycûr" ifadeleri kullanılmıştır.

Pertev; güneşin, ışığıyla ayı ve yıldızları aydınlattığını; ay ve yıldızların parlaklığının da gece fark edildiğine dikkat çeker. Ay ve yıldızlar daha çok gün batımı vaktinde yani akşama doğru belirginleşmeye başlar. Şair de ay ışığının güneşin yansması olduğunu, bunu akşama karşı gökyüzünde görüp idrak ettiğini belirtir:

Meger kim nûr-ı meh 'aks-i cemâliymiş o hurşîdün

Bu gün ahşâma karşı cânib-i bâlâda gördüm ben (G 404/2)

Zahit, derin düşünemez, sığ ve yobazdır. Zahire göre hükmeder, gündüz insanıdır. Âşık ise rinttir, gecelerin adamıdır. Muvakkit bir aileye mensup olmanın getirdiği hassasiyetin gözlemlendiği bu beyitte Pertev, "tıfl-ı sade-ruh" ifadesiyle kastettiği güneşin; "akşamüstü sabırsız zahidi kâfir etmemesi" uyarısında bulunarak oruç ve namaz ibadetlerinin vakitlerine gönderme yapar. Zira İslam fihhinde namaz ve oruç ibadetleri için vakit oldukça önemlidir. Beyitte vurgulanan "akşamüstü" ifadesiyle akşamın alaca vakti yani güneşin batış vaktinin kastedildiği bellidir. Güneş'in batmış olarak kabul edilmesi için, yüksekliği ölçen alet kullanılması gerektiği; bu da ancak bu ilimle uğraşanlar yani muvakkitlerin titiz ölçümleriyle mümkün olduğu belirtilmektedir (Tağman 2007:78). Bu vakte dikkat edilmezse yani sabırsızlık edilirse akşam namazının vakti girmeden "kerahat vakitleri"nden biri olan güneşin battığı vakitte kılınmış olur. Hz. Peygamber bu vakitlerde namaz kılınmamasını istemiştir. Bu vakitler, Mecusilerin ibadet vakti olduğundan onlara benzememek gerekir:

Hattına merhûn idüp vaslın o tıfl-ı sâde-ruh

Ahşam üsti zâhid-i bî-sabrı kâfir itmesün (G. 392/3)

Akşamı sevgilinin güzelliğinin ayrı bir yansması olarak değerlendiren şaire göre; akşamın karanlığında yani güneşin batmasıyla ayın ışığı ve parlaklığının netleşmesi gibi sevgilinin güzelliği de akşam olduğunda parlayıp dikkat çekmeye başlar:

Gerçi kim hatt-ı siyehdür magrib-i mihr-i ruhu

Mâh-ı tâbân-ı cemâli bir de şâm olsun da gör (G.170 /4)

Gece boyu yârinin güzelliğinin hayaliyle sabahlayan şair, sanki yâri ile birlikteymişçesine, sevgilinin güzelliğinin kendi zihnine işlemiş olduğunu, akşamdan kalma hayalinin ya da rüyasının etkisinin gündüz de sürdüğüne vurgu yapar:

Bu bî-tâbî bu günki seyr-i sahrâ itmeden ammâ

Bu gerdânundaki gül-bûseler ahşâmdan kalmış (G. 233/4)

Pertev'e göre parlak bir dolunay olan sevgili, kendine layık olmayan ve yakışmayanlarla akşamladığından sevgilinin boynu, çenesi, yanağı ve dudağı feryat etmektedir. Yani sevgili, istemediği ortamdan kurtulmuş ve bundan dolayı adeta parıl parıl parlamaktadır. Sevgilinin güzelliği de, tıpkı parlak bir dolunay gibi belli olmakta zira o da dolunay gibi kendini göstereceği vakte; akşama erişmiştir.

Şair, “akşamlamak” ifadesini vakit geçirmek anlamının yanı sıra; akşamın karanlığıyla dolunayın yani sevgilinin ortaya çıkması manasında da kullanır:

Nâ-sezâlarla mı ahşamlamış ol bedr-i münîr

Gerden ü gabgab u ruhsâr u leb ü ber-beredür (G. 109/3)

Hasret çeken âşık için sevgilinin mekânı ve zamanı kendisinininkinden farklıdır. Çünkü âşığın sevgiliye kavuşabilmesi; doğu ve batı arası kadar uzaktır. Kavuşmak sabahsa, ayrılık akşamdır. Kavuşma ve ayrılığı; doğu ve batı, sabah ve akşam ifadeleriyle ortaya koyan Pertev sevgilinin duygularının neşeli, zamanının gündüz yani aydınlık olduğunu; âşığın duygularınınsa keder dolu; zamanının da karanlık ve akşam olduğunu ifade eder:

Miyân-ı vasl u hicrân maşrık u magrib kadar yok mı

Der-i cânânda subh oldı henûz ahşâmdur bunda (G.449/5)

Güneşin batımıyla birlikte kararıp matlaşan çevre, geceyle beraber hareketlerini yavaşlatır ve durağanlık oluşur. Akşamın alacalığı yerini koyuluğa, zifiri karanlığa bırakır. Bu demler artık âşık için gamın, kederin, sevgilinin hayalinin, ayrılığın vaktidir. Pertevin şiirlerinde ağırlıklı olarak bu manalarıyla gece 45, şeb 12, leyl de 103 yerde kullanılmıştır.

Kendi gönlüyle dertleşen şair; dertle yanıp yakılmıştır, bu gece bin şikâyet etmiştir de bu şikâyetinin kimden olduğunu anlayamamıştır. Gece boyu ateşin mumu eritmesi gibi âşığı da aşkının derdi yakıp eritmektedir. Mum gece boyunca eriyip tükense de, yana yana geceyi aydınlatır. Şair, gönlünün aşk derdiyle yanıp yakılmasının derdini artırdığını ifade ederken; bu durumun gecelerini aydınlattığını ve şikâyet etmemesi gerektiğini ortaya koyar:

Geldi yanıp yakıldı bu şeb derd ile gönül

Bin şekve itdi fehm idemem kimden eyledi (G. 546/2)

Divan şiirinde bülbülün güle olan aşkı en önemli temsil ve teşbih unsurlarından biridir. Bülbül, gülün bir kere açtığını yani güldüğünü görebilmek adına tüm gecesini inleyerek geçirir. Bütün o içli nağmelerinin sebebi, seher vaktinde saba yeliyle açılan gülü bir kerecik olsun görebilmektir. Âşık da bütün geceyi aşk derdiyle geçirmiş, seher vakti inlemektedir. Akşam, yatsı ve sabah ezanları, gece vaktini içine alan zamanlarda okunur. Şair, bülbülün gece gül caminin minaresinden ezan okuması ifadesiyle gecenin son demi olan seher vaktini kastederek sabah ezanına gönderme yapar. Müezzinlikte sesin güzel olması esastır. Yani “bülbül sesli” olmalıdır. Pertev, gülün dalına konmuş bülbülü, minareden ezan okuyan müezzine teşbih eder. Şair ayrıca bu beyitte “Gül Camii” ifadesiyle; esas mimarisi kilise olan ve XV. yüzyılda camiye çevrilen Gül Camii, İstanbul’un kuzeyinde Haliç kıyısında Aykapı (Ayakapısı) semtinde bulunan büyük ölçülerde bir yapıyı (Eyice, 1996, 223-224) kasteder. Divanında üç yerde kullandığı “Gül Camii” ifadesini bu beyitte tevriyeli kullanır:

Gül Câmî’i mü’ezzini olmuş meger hezâr

Bu şeb ezân okur idi serv-i menârdan (G. 426/4)

Korkusundan sanki yolunu kaybetmiş olan âşığın gece vakti âhlarının feleklere çıkan her kıvılcımı bir kılavuza dönüşmüştür:

Güm-râh olalı havfün ile âh-ı şebângâh

Eflâke çıkan her şererüm râh-nümündür (G. 190/2)

Gündüzün parlaklığı, ışığı her yeri aydınlatır. Dört kaşlı güzelin (güneşin) güzelliği âleme yayılır, tek gecenin parlaklığı (ay), ufukları aydınlatmaya yetmez:

Çâr-ebrû güzelün hüsni olur ‘âlem-gîr

Gurre-i yek-şebe pertev-dih-i âfâk olmaz (G. 221/4)

Pertev'e göre her gece bir saat hükmündedir. "Su gibi akıp gitmek" deyiminden mülhem olarak gece, adı gibi çok hızlı bir şekilde geçip gitmekte ve sanki güneşin doğuşunu vurgulamaktadır:

Felekde her gice sâ'at gibice ey Pertev

Kenâra almaga bir âftâb için kurulur (G. 106/5)

Şair, yaşlı ve bunak bir kadın olarak gördüğü dünyanın sanki on üç, on dört yaşlarında genç bir kadınımsı gibi her gece eğlenmeye devam ettiğini ifade eder:

Sanursın kim zen-i dünyâ on üç on dört yaşındaymış

O fertûte anunçün her gice bir oynaşındaymış (G. 259/1)

Şair, "Her gece mumun yakıcı ateşinin arzusuyla oluşan bu duruma yanmayı pervaneye öğreten kim acaba?" sorusuyla cevabı belli olan aşkın tutkusunu tecahülûârif sanatı ile ortaya koyar:

Böyle her şeb bezm-i vasl-ı şem'a sûzân mûmdur

Yanmagı ta 'lîm iden kimdür 'aceb pervaneye (G. 445/4)

Bir yönüyle günün ilk zaman dilimi, diğer yönüyle de günün son bölümü olarak bilinen fecr veya seher vakti çok farklı anlam ve duyguların yaşandığı bir zaman dilimidir. Fecr, "yarmak, ikiye ayırmak, fişkırmak, açığa çıkarmak" anlamlarına gelip güneşin doğuşundan önce beliren tan yerinin ağardığı vakittir. Fecr-i kâzip ve fecr-i sâdik olarak iki seyri vardır. Fecr-i kâzip; yalancı fecr demek olup fecrin oluşumundan önce, göğe dik yükselen ilk aydınlık halidir. Fecr-i sâdik ise gerçek fecrdir ki, günün ağarmaya başladığı vakittir.

Gecenin bitimi cephesinden bakıldığında bu vakit; özellikle hastaların, şairlerin, âşıkların dert ve kederlerini yoğun bir biçimde hissedişlerinin zirve noktasıdır. Gönül hastalığı çeken şair için aşk derdinin en yoğun yaşandığı vakittir aynı zamanda. Bütün bir âlem uykuda ve dinlenmede iken o derdiyle başbaşadır. Divan şiirinde âşığın geceden sabaha değin ve seher vaktindeki davranışlarından bahsedilir (Güfta 2010:103). Kâinatın aydınlanmaya, tabiatın manzarasının berraklaşmaya başladığı bu vakit, şair için hüznün ve yorgunluğun da etkisiyle görüntülerin matlaştığı bir demdir. Gecenin sonu ile gündüzün başındaki zaman dilimi olan fecr vaktine vurgu yapan şairin bu beyitte, muvakkitzade olmasının verdiği imkânla, sabah namazının ve orucun başlangıç vakitlerine işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu vakit yani sabah namazının kılınabileceği zaman dilimi; ikinci fecrin yani "fecr-i sâdik"ın ortaya çıkmasından güneşin doğuşuna kadar geçen süredir. Fecr-i sâdik, sabaha doğru doğu ufkundan başlayıp tan yeri boyunca genişleyen şekilde yayılan aydınlıktır. Bu vakitten itibaren artık yatsı namazının vakti çıkmış, sabah namazının vakti girmiş olur. Bu vakit aynı zamanda sahurun sona erip orucun başladığı vakittir. Kuran-ı Kerim'de orucun başlangıç ve bitiş vaktiyle ilgili, mecazi olarak: "...Fecrin beyaz ipliği (aydınlığı) siyah ipliğinden (siyahlığından) ayırt edilecek hale gelinceye kadar yiyip içiniz; sonra, akşama kadar orucu tamamlayın..." (Bakara 2/187) buyrulmaktadır. Pertev, sabah rüzgârıyla sevgilinin alınına düşen saçı yüzüne doğru döküldüğünde, neredeyse şuurun kaybolup kimsenin geceyle gündüzü ayırt edemeyecek hâle geldiğini söyleyerek bu vakti işaret eder:

Şu'ûra hâle virür gice ile gündüzi kimse fark idemez

Döküldüğü demde rüyuna bâd-ı subh ile turre-i siyehün (G. 306/2)

Şair, zamanın uzunluğunu veya devamlılığını vurgulamak amacıyla; "şeb-ân-rûz, şeb tâbe-seher, leyl ü nehâr, gice gündüz, rûz u şeb, rûz u şâm, şâm u seher, subh u şâm, ahşamdan subha" gibi ikilemeler kullanılır. Şairin bu kelimeleri; hayal, gam, keder, hasret gibi duyguları abartılı bir biçimde ifade etmek maksadıyla kullandığı görülmektedir.

Sevgilinin dudağının suyu, âşığa can bahşeder. Dolayısıyla âşık, her sabah ve her gece o hayalle susuzluğunu giderir. Bu âşığın canına minnettir ve bu hayalini asla yitirmek istemez:

Dil-teşne-i âb-ı leb-i cân-bahş iken eyvâh

Her subh u şebângâh (G. 355/2)

Âlemi ışıtan güneş ışığı, akşamdan seher vaktine kadar yıldızları ışıtır. Özellikle açık yani bulutsuz havalarda gecelerinde, gökyüzünde yıldızların hareketli ve ışıltılı parlaklığı dikkat çeker:

Mihr-i 'âlem tâ-seher her şâm o 'âlî-kevkebe

Gün yüzi şevkiyle ditrer ugramış tâb-ı tebe (G.439/1)

Şairin, dünyanın sabah ve akşamında gözü yoktur. Çünkü boyundaki tüyde sabah ve akşamın aslını, kendisini bizzat müşahade etmektedir. Bu beytin bulunduğu gazelde Pertev, ismini de zikrederek, yakın dostu Beylikçi İzzet'i övmektedir. Hatta İzzet divanındaki müşterek gazellerin hemen hepsinin Pertev'le yazıldığı belirtilmektedir (Şen 1992: 25). Pertev, "subh u şâmın 'aynını hat-ı gerdende görmek" ifadesinde "aynı" sözcüğünü; hem benzeri olmak hem de gözü anlamlarına gelecek şekilde cinaslı kullanır. Ayrıca şair, "hat-ı gerden" ifadesini de iki anlama gelecek şekilde kullanır. İlk olarak, Beylikçi İzzet'e boynundaki tüy kadar yakınlığını kastederek tüm zamanının onunla değerlendirildiğini vurgular. İkinci olarak da, ufuk çizgisinde sabah ve akşamın gözünü görmektedir. Bu anlamla şairin muvakkitliğe vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Çünkü hem gecenin hem de gündüzün bitiş ve başlangıçlarını en iyi ve doğru şekilde tespit eden muvakkitlerdir:

Nazarum yok benüm ahşâm u sabâh-ı dehre

Hat-ı gerdende görüp 'aynını subh u şâmun (G. 302/2)

Yârin aşkıyla, âşğın gecedan sabaha kadar süren yakıcı inlemeleri vardır. O yüzden bülbüllerin figanı âşğa çok hafif gelir. Bir başka açıdan şair, kendini bülbül yerine koyar ve istiare yapar. Sevgili acaba, (âşğın) bu bitmek bilmeyen yakıcı inlemelerine bir vefa gösterir, minnet eder mi?

Bu nâle-i pür-sûz u şeb-ân-rûzı ki vardur

Bülbüllerün eyler mi dil efgânına minnet (G. 43/3)

Kur'an-ı Kerim'de: "Görmüyor musun ki gerçekten Allah, geceyi gündüze bağlayıp katar, gündüzü de geceye bağlayıp katar. Güneş ile Ay'ı emre amade kılmıştır. Her biri, adı konulmuş bir süreye kadar akıp gider. Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (Lokman: 31/29) buyurulmaktadır. Pertev, bu ayete telmihle; güneş ve ayın göğe asılı iki kabak misali gece gündüz sürekli hayret denizinde yüzücülük ettiklerini vurgular:

Baglanup iki kedü mâh u mihirden gerdün

Bahr-i hayretde şebân-rûz şinâverlik ider (G. 197/3)

Hoca Neşet'e intisap etmiş olan Pertev (Bektaş 2017:6), gece gündüz onun izzetli huzurunda toplanıp ondan himmet beklemektedir:

Cem' olup 'izz-i huzûr-ı hazrete subh u mesâ

Vakt-i feyz ü himmet-i üstâd Neş'et beklerüz (G. 224/9)

Kâinatta ay, yıldız ve felekler de dâhil her şey bir düzen ve ahenk içerisinde seyrini sürdürmektedir. İnsanın da kulluk görevi vardır ve bir gün fani olan bu dünya hayatı sona erecektir. İşte o zaman ondan bir şey istenmeyecek o da bir şey yapamayacaktır. Bağdatlı Ruhi'nin: "Aysız, güneşsiz ve feleklerin olmadığı bir dünyada mühendise, müneccime ve hikmet ehline de ihtiyaç olmayacaktır." manasındaki beytini; "Gece gündüz astronomi ilimleriyle ve mühendisliğiyle uğraşılsa, yıldızlar gözetlense de bu işlerle meşguliyet bir anlam ifade etmeyecektir." manasındaki mısralarıyla tahmis eder:

Olsan erbâb-ı nücûma müterassıd hâdim

Hikmet ü hendese tahsîline olsan 'âzim

Rûz u şeb kesb-i hüner itmege olsañ kâ'im

"'Âlem-i bî-meh ü hurşîd ü felekde dâ'im

Ne mühendis ne müneccim ne hakîm isterler" (T. 30/3)

Beylikçi İzzet'in, yârin yüzüne ve boynuna çiy tanesi dökülünce bağın birbirine girdiğini belirttiği yani güz soğğunun bitkileri yatırıp soldurduğunu tasvir ettiği beytine; kış başladığında havanın sabahtan

akşama kadar kapalı bir halde olduğunu yani şafağın, gündüzün ve gecenin birbirine benzediği anlamını ilave eder:

*Bir ‘aceb oldu çemenzâr ki ta’bîr idemem
Birbiriyle şafak u rûz u şeb oldu derhem
Oldular kâkül-i piçiş-fiken âsâ perçem
“Gerden ü rûyına yârin dökülince şeb-nem
Bâgda birbirine girdi semen sünbül gül” (Tahmis 50/6)*

2.1.1. Belirli Geceler

Kültür dünyamızda birçok önemli gün ve gece vardır. Dinî yönden önemi haiz günler ve geceler de ihyâ edilmesi adına bu dünyanın vazgeçilmez ve beklenen zamanlarıdır. Pertev’in şiirlerinde bu zaman dilimlerinin gecelerinden olan “şeb-i kadr, şeb-i mi’râc, şeb-i âzîne, leyle-i nev-rûz” vakitlerinden bahsedilir.

2.1.1.1. Kadir Gecesi

Kur’ân-ı Kerim’de ismi zikredilen tek gece olması, Kadir Gecesi’ni bizzat Allah’ın övmesi (Bahar, 2022: 119), bin aydan daha hayırlı olması (Kadir, 97/3) şairlerin bu geceyi şiirlerinde vurgulamalarını sağlamıştır. Divan şiirinde sevgilinin saçları Kadir Gecesi’ne benzetilirken; gerdanının beyazlığı ve parlaklığı da Kadir Gecesi’nin nuru ile ilişkilendirilir (Bahar, 2022: 133).

*Nûr-ı şeb-i kadr indi sanur sînene her-kes
Perçem arasında göricek gerdenün ey şûh (G. 56/2)*

2.1.1.2. Miraç Gecesi

Kur’ân-ı Kerim’in on beşinci suresi olan, Hz. Muhammed’in isra (gece yürüyüşü) hadisesinin anlatıldığı aynı adla yer alan surede “İsra”, Miraç yolculuğunda, Hz. Peygamber’in bir gece, Mekke’den Kudüs’e götürülmesinden bahsedilir. Divan şairleri şiirlerinde bu mevzuya telmih etmişlerdir. Manzum ya da mensur, miraç hâdisesini teferruatlı bir şekilde işlemişlerdir (Güzel 2012:302). Pertev de bu özel geceye telmih eder:

*Şeb-i Mi’râc’da kim eyledi bâlâya ‘urûc
Şevk-i pâ-bûs ile çarh itdi girîbânını çâk (G. 289/3)*

2.1.1.3. Bayram Gecesi

Müslümanlar için Cuma gecesi ve bayram geceleri de büyük bir öneme sahiptir. Mübarek geceler olan bu vakitler, daha çok ibadet ve tefekkürle değerlendirilmelidir. Rindler içinse her gece mübarek geceler gibidir ve ihya edilir:

*Hep bezminün ehli şeb-i âzîneli rindân
Her şeb içe bâde (G. 427/3)*

Osmanlı toplum hayatında kandil geceleri ve bayram geceleri gibi özel günlerin gecelerinde minarelerde sabaha kadar kandiller yakılması adettendi. Pertev de bu âdete telmihle, sevgiliye kavuşmayı bayram gecesi gibi görüp bu neşeyle sabaha kadar yanıp yakılsa ayıplanmaması gerektiğini zira bayram sabahına kadar minarelerin kandilinin sönmediğini ifade eder:

*Ben şeb-i vuslat sana yansam yakılsam itme ‘ayb
Çünkü sönmez tâ-seher ‘id olsa kandil-i menâr (G. 112/7)*

2.1.1.4. Nevruz Gecesi

Nevruz, baharın müjdecisidir ve tabiatın uyanışını simgeler. Divan şiirinde, şairlerin sıkça kullandığı kavramlardandır. Kış boyu donuk ve silik olan tabiat ve canlılar, nevruzla birlikte bir diriliş ve uyanış yaşar. Şairler de bu durumu şiirlerinde ele alır. Pertev de, gündüzü neşe ve hareket dolu nevruzun

gecesinin de yenilip içilip, eğlenilerek değerlendirilmesi gerektiğini, İzzet Bey ve Âmir Bey’le birlikte kendisinin oluşturduklarını belirttiği tahmininde vurgular:

Bu şeb-i nev-rûzdur iş ‘îş ü nûş olsa n’ola
Na’re-i hey hey ne var neşr olsa da sag u sola
Hum sebû peymâne şîşe cümlesi ser-şâr ola
Kâse-i tanbûr u sahbâ nagme vü meyle tola
Mutribâ gül devri kıl sâkî sen eyle devr-i câm (Tahmis 33/4)

2.1.1.5. Şeb-i Yeldâ

Divan şairlerinin geceyi vurgulamak adına üzerinde durdukları önemli gecelerden biri de şeb-i yeldadır. Şeb-i yelda, 21 Aralık’ı 22 Aralık’a bağlayan gece olup yılın en uzun gecesidir. Şeb-i yeldayı divan şairleri daha çok sevgilinin saçlarının siyahlığı ve uzunluğu arasındaki alakayla; âşık içinse en uzun gam gecesi manasıyla kullanmışlardır (Uzun 2015: 365). Pertev de bitmeyen ve keder dolu gecelerini vurgulamak maksadıyla “şeb-i yeldâ, leyl-i yeldâ, şeb-i hicrân” ifadelerini kullanır. Gönlündeki hicramı uzatan şair, aslında kısa olan geceye şeb-i yeldâ payesi verir:

Olup hem-bezm o mehveşle uzatdum bahs-i hicrânı
Şeb-i kûtâh-ı vasla pâye-i yeldâyı ben virdüm (G. 363/2)

Uzun kış geceleri, baharla birlikte kısalmaya; gündüzler de uzamaya başlar. Âşık için, yâr hasreti ve kederiyle geçen bu geceler, vuslata umudu taşır. Şair, Seyyid Atîk’in gazelini tahmininde; bu duasının Allah tarafından kabul edileceğinden ümitlidir:

Yanarak giryân giryân eylerüz ‘arz-ı niyâz
Bu temennâmuz kabûl eyler cenâb-ı çâre-sâz
Eksilüp günden güne bu leyl-i yeldâ-yı dirâz
“Şem’ tek olduk şeb-i hicrânda pür-sûz u güdâz
Matla’-ı şem’-i visâle bezm-i vuslat beklerüz” (Tahmis 38/6)

2.1.1.6. Helva Geceleri

Muhabbet meclisleri, geceyi renklendiren, şenlendiren ortamlardır. Bu ortamlar için daha çok kış mevsiminin geceleri uygundur. Türklere eski bir âdet olan helva sohbetleri, Anadolu’da hâlâ icra edilmektedir. Özellikle Lâle Devri’nde dönemin padişah, sadrazam ve devlet ricalinin katıldığı helva geceleriyle ilgili divan şiirinde örnekler bulunmaktadır. Şairlerin devlet büyüklerine yazdığı kasideleri okuyup çeşitli iltifatlara mazhar oldukları bu özel gecelerde çekme helva yapılarak meclistekilere ikram edilir (Onay 1996: 266-267). Pertev, aşağıdaki beyitlerde, helvayla; “pişmaniye ve keten helvası” olarak da bilinen çekme helvasını kasteder. Çekme helvası tel tel olur ve yenirken dudakların alt ve üstüne bulaşır. Şair, sevgilinin dudağının etrafındaki helva tanelerini, tüylere benzeter. Genç sevgili, ergenliğin etkisinden, asi ve sert davranışlarıyla nicelerini kırıp geçirmiştir. Bu haliyle sanki şaire bir helva gecesi yapmıştır:

Geleli hatt-ı lebi kırdı geçirdi niçesin
Tatlı sohbetde hâzır itmedi helvâ gicesin (G. 408/1)
Bir şeb hat-ı şîrîn-lebinün bahsi açılmış
Biz de o gice sohbet-i halvâda bulınduk (G. 277/2)

2.2. Muhabbet-Meclis

Akşam ve devamıyla gece; iş, telaş ve koşuşturmanın bittiği zaman dilimleri olarak dinginlik ve dinlenme vakitleridir. Dolayısıyla bu vakitlerde sohbet ve eğlence ortamlarıyla beden dinginliği söz konusuysen, ruh hareketlenmektedir. Muhabbet meclislerinde sohbet edilir, şiirler okunur, müzik icra edilir. Pertev de bu meclislerin nasiplilerindedir. Divanı’nda Yusuf Ziya Paşa’nın huzurunda okunan

bir “neşide” de, kendisinin belirttiği üzere, sadrazamın meclisinde “gazelhânlık” yaptığını dillendirmiştir (Bektaş, 2017:13):

Nice şâd olmasun dil kim şu Pertev gibi bî-bahtun

Huzûr-ı sadr-ı a 'zamda gazel-h'ân oldığın gördük (Neş. II/6)

Âşık mecliste şarabın etkisiyle bu gece öyle mest olmuştur ki değirmen gibi onun da başı dönmektedir. Şair, suyun değirmeni döndürmesini sakinin âşığa şarap sunmasına benzetir. “Sakinin şaraba hükm-i âb vermesi” ifadesini; hem sakinin âşığa sanki su verir gibi sürekli şarap vermesi hem de sakinin âşığın şarap içmesine cevaz vermesi anlamlarında kullanır:

Bu gıce virdi bana sâkî hükm-i âb şarâb

Çevirdi başımı mânend-i âsyâb şarâb (G. 24/1)

Pertev, şiirlerini övmek adına; bir gazelinin sevgili tarafından çok beğenildiğini hatta bir gece yârin meclisinde şiir sohbetinin konusu olduğunu ifade eder:

Pertev'ün bu gazelin haylî begenmiş cânân

Meclisinde bu gıce sohbet-i eş 'âr olmuş (G. 253/5)

2.3. Ayrılık

Gece insanın daha çok kendini dinlediği ve çaresiz hissettiği zamandır. Bundan ötürü yoğun duygular içerisine girer. Sevgiliden ayrı olmak âşık için dayanılması oldukça güç bir durumdur. Çünkü âşık için gece; ayrılık, karanlık, hasret ve keder demektir. Bu duyguların neticesinde hayal, gözyaşı, uykusuzluk âşığın gecelerinin vazgeçilmezi olur. Pertev bu duygularını; “leyl-i fûrkat, leyl-i hecr, şeb-i deycûr, şeb-i fûrkat, fûrkat şebi, şeb-i deycûr-ı hicrân, şeb-i deycûr-ı firâk, şeb-i iftirâk, şeb-i hicrân, leyl-i hicrân, şeb-i muzlim” ifadeleriyle dile getirir.

Ayrılık gecesini kıyamet gecesini olarak gören şair, ayrılık olarak gördüğü gecenin, gündüze yani kavuşmaya dönmesini arzular:

Kıyâmetün gicesidür ana nümûne-nümâ

Bu leyl-i fûrkate yâ Rab nehâr olur mı 'aceb (G. 28/5)

Âşığın şiddetli ahları ayrılığın kederiyle gecedan sabaha kadar ateşhane olup âleme alev saçmaktadır:

Âh-ı serdüm gam-ı hecrüñ ile şeb tâbe-seher

'Alev-efşân oluyor 'âleme külhan külhan (G. 388 /4)

Âşık için karanlık geceler, sevgiliden ayrı olduğu gecelerdir. Ayrılığın karanlık gecelerinde yolunu kaybeder, yoldan sapar. Âşık, gecesinin sevgilinin nuruyla dolmasını ister. Çünkü âşıkların gecesini, sevgiliye kavuşmakla aydınlanır:

Şeb-i deycûr-ı firâkunda olurduk güm-râh

Meş'al-i kâfile-i 'aşk senün nûrundur (G. 191/5)

Ayrılık gecesinin sonu haşr sabahı da olsa âşığın şevkine hâlel gelmez. Zira âşık, yolundan dönmez.

İrse sabah-ı haşre şeb-i iftirâkumuz

Olmaz hâlel-pezîr bizüm iştîyâkumuz (G. 204/1)

Sevgilinin yüzü, ayrılığın karanlık gecelerinde âşığa aydınlık sunar. Ayın ışığı, parlaklığı sevgilinin aydınlığı yanında önemsizdir. Ay, âlemi aydınlatan sevgilisinden âlemi süslemeyi yani aydınlatmayı öğrenmelidir:

Nûr-bahşâ-yı şeb-i deycûr-ı hicrândur ruhun

Senden öğrensün gelüp meh 'âlem-ârâlanmagı (G. 548/2)

2.3.1 Hayal-Rüya

Gece, hayal ve hülyaların, rüyanın zamanıdır. Şair, sevgilisini istediği kalıba sokarak hayallerinde yaşatacak, yüzüne hasret olsa da, rüyalarında görüp hem hasretini dindirecek hem de mutlu olacaktır:

Rûz-ı rûşen her gicem hâb u hayâliyle anun
Rûyın isterse o bî-mihr ü vefâ göstermesün (G. 381/4)
Vâ'iz söziyle bü'l-hevesân hazz-ı nefis için
Peygülesinde her gice kasr-ı cinân yapar (G. 86/7)

Âşık, sevgilinin hasret ve hayaliyle gecelerini uykusuz geçirir. Ömrü cefayla geçen şair, bir gece sevgiliyi naz uykusundayken görebilmiştir:

Cefâlar ile geçdi müddet-i 'ömrüm fakat bir şeb
O şûh-ı mest-i nâzı hâb-ı istignâda gördüm ben (G. 404/5)

Şair, boş hayallerle ömrünü geçirirken, bir gece rüyada bolluk ve varlık hâlleri görmüştür:

Mürûr itmekte iken mâlihülyâlarla evkâtum
Refâh-ı hâli Pertev bir gice rü'yâda gördüm ben (G. 404/7)

Âşık, her anında yârin hayaliyle başbaşadır. Onun gül gibi bedeni, şeker gibi ağzı, pembe teni gönlünden ve zihninden bir an olsun silinmez:

İtdigüm her ân u her sâ'at hayâl-i vuslatın
Gice gündüz çekdigüm dâ'im cefâ-yı fûrkatin
Eyleyen pinhân dil-i zârumba nâr-ı hasretin
Gül-beden sükker-dehen bir penbe-tendür âh âh (M. 89/3)

Gündüz iş ve çalışmayla meşgul olunan vakitler olduğundan, misafirlik gibi sosyal hayata yönelik faaliyetler için akşam ve gece vakitleri tercih edilir. Pertev de sevgilisinin hayaliyle mutlu olduğunu, onun bir gece gönlüne misafir olup gam evi olan gönlünün gül bahçesini kışkandırır duruma geldiğini, bundan dolayı şairin gonca dolu dağlanmış sinesinde güller açmıştır:

Bir şeb ki gelüp sînede mîhmân oldı
Gam-hâne-i dil reşk-i gülistân oldı
Pür-gonçe idi dâg-ı derûn-ı Pertev
Açıldı bütün gülleri handân oldı (R. 1)

Âşık, o kadar vefalı ve fedakârdır ki, sevgili geceleyin nazlı nazlı uykudayken âşık onun yanbaşında durup parlayan bir mum olmayı istemektedir. Şair, “pertev” ifadesini tevriyeli kullanarak hem kendini hem de aydınlığı kastetmektedir ve gece sevgilinin parlak mumu yani aydınlığı olmayı arzular:

Sen nâz ile der-hâb yaturken gice şâhum
Pertev sana bir şem'-i mülemma' beden olsun (G. 375/5)

Âşık, gönlünü kaptırdığı güzele sadakatle bağlı olduğu için her gece başkalarının hayallerini parlatan ay gibi parlak yüzlülere gönlü zerre kadar güneş/şefkat olmamalıdır. Pertev mihrin zerre oynamaması fakat ayın her gece bir menzili aydınlatması karşılığıyla, ayın aylık hareketlerini işaret eder. Muvakkitlerin zaman tayininde, ayın aylık hareketleri büyük önem arz eder:

Zerre-i raksân-ı mihr-i hüsnî itme gönlünü
Her gice bir menzili rahşân iden Mehveşlere (G. 482/4)

Divan şiirinde pervanenin ışık etrafında dönmesi ve sonunda da döne döne ışığa yapışıp can vermesi, bülbülün gül için kendini yaralaması çokça değinilen hususlardandır. Gece olup mum yandığında ortaya çıkan ve mumun etrafında dönüp duran pervane gibi âşık da gece aşkının zirvesine ulaşır:

Bülbül için gül yakasın çâk idüp hayrân olur

Şem'alar pervânesiçün giceler sûzân olur

Servler kumrîleri da 'vetle ser-cünbân olur

Yok mı insâfun a zâlim merhamet itmez misin (Murabba 74/2)

2.3.2. Gözyaşı

İnsanın gam ve kederinin en belirgin hali, ağlamaktır. Ağlamak, duygu yoğunluğunun bir dışavurumu olsa da, gösterilmek istenmeyen bir eylemdir. Şair yalnızlık, hasret, ayrılık gibi duyguların daha bir kendini hissettirdiği demler olan gece vaktinde bu hali çokça yaşamıştır. Gizli duyguları böylece açığa çıkmıştır. Gecenin karanlığının aydınlığa kavuşması ve gizliliğinin meydana çıkması, nafîle ibadetlerden olan “teheccüd namazı”nı akla getirmektedir. Halk arasında nafîle namazların, gösteriş olmaması için, gizli kılınmasının makbul olduğuna, özellikle de teheccüd namazının, kabir ve berzahta manen bir aydınlık sağlayacağına inanılmaktadır:

Çeşmüme eşkümün bu gice Pertevâ yine

Meydâna çıkdı gizli olan mâ-cerâları (G. 506/7)

Âşığın en dertli olduğu zamandır gece. Sevgili; hayallerinin ve bitmek bilmeyen uykusuz gecelerinin sebebidir. Şair yine böyle bir gecenin neticesinde kendi kendine o ay yüzlüyü anıp ağlamıştır. Bu hâlinin de kendisini dillere düşürdüğünü söyler:

Dün gice hod-be-hod o mehi andum akladum

Zannum odur ki gûş-ı sühan-çîn'e dek gider (G. 192/4)

2.3.3. Uykusuzluk

Divan şiirinde âşık, aşkının derdiyle ve sevgilinin hasretiyle geceleri uyuyamaz, sabaha kadar aşkının kederiyle inler. Gece, her şey uykuda ve dinlenmedeyken âşık gece boyu hayalleri, kederleriyle başbaşadır. Sevgili yüzünden hep uyanıktır:

Hep senünçündür benüm zâr olduğum

Subha dek her gice bîdâr olduğum (G. 359/1)

Sevgili geceden sabaha kadar gururla uyku zevkindeyken; âşığın bülbül gibi figan edip inlemesi mesleği haline gelmiştir:

Bülbül misâli meşk-i figân oldu pîşesi

Şeb tâbe-rûz nahvet ile mest-i hâb iken (G. 395/5)

Şair, uykusuz gecelerinin ve hüznünün sanki aşk derdinden değil de birinin ahını almaktan kaynaklı olduğunu ifade eder:

Zâr itdüñ ise dilleri bîzâr olacaksın

Şeb tâbe-seher sen dahi bîdâr olacaksın (G. 382/1)

Pertev, Mahir Efendi'nin beytini tahmininde, yârin eşiğinde beklediği halde değersiz oluşuna hayıflanır. “Uykusuz kişilerin yıldız kaymasını izlemesi” veya yıldızları sayması sıkça görülen durumlardan biridir (Pala 1995: 571). Pertev de her gece kederle dolu olup yıldızları saydığını ve böyle gecesini ihya edip sabaha ulaştığını; bunun ne kadar güç bir iş olduğunu ifade eder:

Âstânun bekleyüp bî-i'tibâr olmak da güç

Künc-i gamda her gice encüm-şümâr olmak da güç

Böyle tâ rûz-ı vasıl şeb-zindedâr olmak da güç

“*Bâr-ı hecr-i dil-bere takat-medâr olmak da güç
Pâyâdâr-ı vuslat olsam pâydâr olmak da güç*” (T. 42/1)

2.3.4. Yeis-Umut

Tasavvufi düşünceye göre insan ümit ve korku ile yaşar. Bu ümide göre insan Allah’ın rahmetinden hiçbir zaman ümidini kesmez. Pertev, bu ümide dikkat çekerek Allah bir yüzden dolayı kulun yüzünü karartsa dahi tıpkı gecenin nihayetinin aydınlığa kavuşması gibi yüz karasının da kaybolup gideceğini ifade eder:

*Yüz karasın mahv ider mânende-i pâyân-ı şeb
İtse de vechi siyâh Allâh bir yüzden dahi* (G. 559/2)

Âşık için en dayanılmaz şey, sevgilinin etrafındaki rakib/ler/idir. Âşık, bunca cefa çekerken sevgili ağyârlarla gülüp eğlenir. Âşık, aşk kederiyle akşam eder yani vaktini sürdürür:

*Sen gül açıl agyâr ile ben böyle a zâlim
Her gün gam-ı ‘aşkuñ ile ahşâm ideyüm mi* (G. 524/3)

2.3.5. Karanlık

Gecenin karanlığı; korku, endişe, hüzn, keder gibi duyguların da yoğun bir şekilde yaşanmasına sebep olur. Pertev, gecenin karanlığını vurgulamak için: “*şâm-ı deycûr, zulmet-i şâm, leyl-i târ*” ifadelerini kullanır. Bu ifadelere tezat oluşturmak adına da “*subh-ı vuslat, subh-ı saâdet, subh-ı ‘id*” gibi ifadeleri kullanır.

Gece karanlık olduğundan çoğu şey görünmez. Fakat sevgilinin elmas gibi ışıltılı saçları sanki yıldızlar gibi olup geceyi bereketlendirmiş ve elmas gibi doğuyu seher vaktine çevirmiştir:

*Tâb-âver olup zülf-i şeb-i ahter-i elmâs
Viridi giceye feyz-i seher hâver-i elmâs* (G. 231/1)

Âşığın hayal ve hatırında; sevgilinin yüz ve saçıyla ilgili hususiyetler önemli bir yer tutar. Şayet sevgilinin perçemi, zülfü ve yanağındaki ayva tüylerini önemsiz görmek, bütün bunlara gece vakti bakıp geçmek gibi olur. Hâlbuki sevgilinin bu güzellikleri âşık için öyle kıymetlidir ki, âşık ne kadar övse yine de az gelir:

*Perçem ü zülf ü hatı gice geçüp itme nigâh
Ne kadar medh ü senâ olsa be-câdur gîsû* (G. 433/4)

Gece, karanlık olması yönüyle sırdır ve birçok şeyi örtüp gizler. Âşık gece karanlığında sevgilisinin mekânının etrafında dolanıp durur. Sevgili, gece olmasına rağmen âşığın aşk ateşinin parlaklığıyla sanki penceresine güneş doğmuş zanneder ve uyanır. Şair, pervanenin şem etrafında aşkla dönmesi ve nihayetinde aşkından canını feda etmesi mazmununu kullanır:

*Pertev-i şu’le-i ‘aşkum görüp olmuş bîdâr
Gice gün togdı sanup revzen-i kâşanesine* (G. 486/5)

Âşığın karanlık geceleri, sevgiliyle aydınlanır, kıskançlık gözleri de ancak sevgiliyle körelir:

*Şeb-i deycûrumı nûr itmek ise ancak olur
Çeşm-i hussâdumı kûr itmek ise ancak olur* (G. 149/1)

Şair, “papas karası” adıyla bilinen üzüm çeşidinden bahseder ve bu üzümün gece gibi kara olmasına, suyunun da adeta mehtabı andırdığına vurgu yapar. Bazı divan şairleri *papas karasını* siyah üzümünden çekilen bir çeşit rakı olarak şiirlerinde işlemişlerdir (Onay 1996:390-391):

N'ola papas karası şeb gibi siyâh olsa

Üzümde zâhir olur mâh-tâb-ı 'âlem-i âb (G. 38/10)

Pertev, kendi şairliğini övmek adına da gece-gündüz, karanlık-aydınlık karşıtlığından istifade eder. Şeyh Galib'in bir beytini tahmis eden şair, fikir güneşinin hilâl olan ayı dahi dolunaya çevirdiğini hatta gecenin karanlığının hayalleriyle sabaha döndüğünü yani aydınlandığını ifade eder. Zira çevik bir at olan şair tabiatı, dokuz feleği ayağının altına serer. Pertev'in, şairliğini övmek adına da muvakkitliği hatırlatacak şekilde: "hilâl, meh-i tâm, nüh-ecrâm" ifadelerinden yararlanması dikkat çekicidir:

Hilâli Pertev-i fikrüm ider iken meh-i tâm

Hayâlüm ile olurken sabâh-ı zulmet-i şâm

Semend-i tab'uma pâ-mâl iken bu nüh ecrâm

"Kemend-i nazmum iderken gazâl-i ma'nîyi râm

Yine o şûhuma Gâlib gazel begendüremem" (T. 56/5)

Divan şairleri gecenin karanlığını; siyahlığı öne çıkararak da belirtmişlerdir. Pertev Divanı'nda gece, kara ve karanlığı vurgulamak için: "şeb-gûn, şeb-i deycûr, şeb-reng, şeb-i muzlim, zalâm-ı şeb" ifadeleri kullanılmıştır.

Âşık, delilik vadisinin sersemi olup gezmektedir. Zira sevgilisinin gece renkli kâkülüne Mecnun, Leyla'nın adını koymuştur:

Rûhi ser-gerdân-ı vâdî-i cünûn olmuş gezer

Kâkül-i şeb-gûnuña Mecnûn-ı Leylâ koymuş ad (G. 60/2)

Gece renkli tüylerinin altından ben ortaya çıkınca saadet sabahının parlayan yıldızı sandılar. Şair, ben sözcüğüyle tevriye yapar:

Ahter-i tâbende-i subh-ı sa'âdet sandılar

Zîr-i şeb-reng-i hatundan âşikâr oldukça ben (G. 410/6)

2.3.6. Gurbet

Klasik türk şiirinde "subh-ı vatan" ve "şâm-ı gariban" terkipleri sıklıkla birlikte kullanılır (Tok, 2023:253). Sevgilinin saç ve yanağı ne zaman karşı karşıya gelse âşığın gözüne memleketin sabahı gariban bir akşam yani gurbet akşamı görünür. Dolayısıyla sevgilinin saçı yanağına denk geldiğinde şairin aydınlığı karanlığa döner. Pertev, "şâm" ifadesini hem akşam anlamıyla hem de Şam vilayeti anlamında tevriyeli olarak kullanmıştır. Subh ile şâm ve vatan ile gurbet arasındaki tezatlığı ortaya koyan şair aynı zamanda saç ile akşam; ârız ile de sabah arasında leff ü neşr sanatı yapmaktadır:

Zülf ü 'ârız ne zamân olsa mu'ârız Pertev

Çeşmüme subh-ı vatan şâm-ı garibân görünür (G.81/6)

2.4. Kavuşma-Vuslat

Âşık, bülbülün feryadından gülün gece açması gibi, inlemelerini duydukça kavuşma gecesinde sevgilinin gül gibi açılmasını arzular. "Gül açıl" ifadesini tevriyeli kullanan şair, sevgiliye olan aşkın derinliğini vurgulamak adına; sevgilinin âşığın inlemelerinden gül gibi açılmasını yani sevgiliyi görebilmeyi ve sevgilinin âşığın bu hâline gülüp eğlenmesini ister:

Vuslat şebinde nâlem işitdikçe gül açıl

Handân ider güli gice feryâdı bülbülün (G. 290/5)

Âşık için sevgiliye kavuşmak öyle kıymetlidir ki, sevgilisine duası da bu kabildendir. Hasret dolu âşık için kavuşmanın vereceği mutluluk gibi sevgilinin gece gündüzünün de öyle şevkli ve mutlu geçmesini diler:

Vakt-i visâl-i 'âşık-ı hasret-keşün gibi

Pür-şevk geçsün öyle gicen gündüzün senün (G. 303/4)

Ramazan ayında iftar sofralarının vazgeçilmezlerinden biri de şerbetir. Akşama kadar oruç tutmuş bünye için, hızla kana karışması ve enerji vermesi için mevsimine göre çeşitli şerbetlere çokça teveccüh edilir. Şair, sevgiliden ayrı olma orucundadır ve bünyesi, kavuşma gecesinde sevgilinin gül şerbeti gibi dudaklarını sunmasını ister:

Şeb-i vuslatda sunup şerbet-i gül gibi lebin

Sâ'im-i hicr idüm isterdi tabî'at şerbet (G. 39/5)

Sevgiliye kavuşan âşığın gecesi, güneşle (sevgili) aydınlanmıştır. Bundan dolayıdır ki, âşığın mecliste ay gibi parlayan muma ihtiyacı da kalmamıştır. Eskiden aydınlanmak için kullanılan ocak, mum, kandil, lamba vs. gibi aydınlatma araçları çerağ olarak adlandırılırdı. Çerağın yakılması “çerağ uyandırmak”, söndürülmesi ise “çerağı dinlendirmek” şeklinde ifade edilirdi. Çerağ nefesle değil, elin hareketiyle dinlendirilirdi (Keklik 2017: 152). Pertev'e göre de, sevgili çerağa el vermiş yani mumu dinlendirmiştir çünkü sevgili gecesini güneş gibi aydınlatmıştır:

Bezimde şem'a-i meh-tâba ihtiyâcum yok

Şeb-i visâlde ol âfitâb el virdi (G. 510/5)

Âşığın sevgiliye kavuştuğu gecesi, gündüzünden daha aydınlık olur çünkü âşık için sevgilinin saçının her bir kıvrımı güneş ve aydan birer parçadır:

Olmasun mı rûzdan rûşen şeb-i vuslat bana

Halka-i zülf-i siyâhun mihr ü mehdür her biri (G. 540/5)

2.5. Dua

Gece, kulun Allah'a kendini daha yakın hissettiği zamanlardandır. Gecesini dua ve niyazla, ibadet ile değerlendirir, tefekkür ve tezekkürü rahat ve yoğun olarak yapar. İslam âlimleri, gece yapılan duaların makbuliyetine vurgu yaparlar. Âşık, gece yarısı kabul olunan dualarının neticesinde bir kavuşma hazinesine korkusuzca erişmiştir:

Ayagum ugradı bir genc-i vasla bî-pervâ

Du'â-yı nîm-şeb-i müstecâb el virdi (G. 510/8)

2.6. Gece Sefası-Şeb-bû

Özellikle gece açması ve gece kokması yönüyle bilinen ve gecesefası, akşamsefası gibi adlarla da anılan şebboy şeb-bû/şebboy çiçeği, divan şiirinde az rastlanan bir çiçektir. Divan şiirinde daha çok sevgilinin saç ve kâkülüne teşbih edilmiştir (Bayram, 2001:768; 2007: 216). Pertev de şeb-bû/şeb-boyu sevgilinin saç ile ilişkilendirmiştir. Sevgilinin kâkülü açılrsa, gören akılsız bir mecnuna döner zira öyle bir kâkül ki sanki gecenin güzellik bahçesinin gece kokulu çiçeklerindedir:

Gören Mecnûn-ı lâ-ya'kil olur açılrsa ol kâkül

Ne kâkül bâg-ı hüsn-i Leylî'nün şeb-bûlarındandır (G. 93/2)

Pertev, sevgilinin yüzünü gece sefa veren bir çiçek bahçesine benzetir. Sevgili, yüzünden örtüsünü gece gündüz açıp kapatır. “Gece safa vermesi” yönüyle sevgiliyi nitelendiren Pertev, bu ifadeyle aynı zamanda şebboyun diğer adını kasteder:

Üşkûfezâr-ı gice safâdur cemâl-i yâr

Yüzden nikâbını şeb ü rûzân açar kapar (G. 173/4)

Ay yüzlü sevgilinin huyu, âşığın ahlardan duman çıkarmaktır. Şebboy çiçeği olan saçları da bu yüzden kara olmuştur. Sevgilinin yüzünün güzelliği âşığın canını yaksa da olsun, âşığın canına minnet olur. Şair “yana ko” ifadesiyle cinas yapmıştır:

Dûd-ı âh almadur ey meh hûyun

Olmaya kara kaçan şeb-bûyun

Cânımı yaksa da hüsn-i rûyun

Yana ko ko yana cânım yana ko (M. 78/2)

Mecnun bir gece misafir olup âşığın şebboy (gece kokulu) gülünü görseydi Leyla'nın yanağının derdi hatırından çıkardı:

Gül-i şeb-bûyımı görseydi bir şeb ger olup mihmân

Çıkardı hâtır-ı Mecnûn'dan derd-i ruh-ı Leylâ (Kıta 4/10)

2.7. Mehtap

Mehtaplı gecelerde, kayıklar eşliğinde Boğaziçi'nde düzenlenen sazlı-sözlü eğlencelere mehtap âlemi; bu âlemi konu edinen anlatılara ise mehtabiye/mehtâb-nâme demenin uygun olacağı (Durkaya 2020: 176) belirtilir. Pertev de geceyle ilgili beyitlerinde mehtap ve onun çağrıştırdığı anlam dünyasıyla ilgili birçok hususa yer vermiştir. Öyle ki “âlem-i âb” redifli gazeli divan şiirinde *mehtâbiye/mehtâb-nâme* türüne örnek şiirlerden biri olarak gösterilmiştir (Durkaya 2020: 176):

Şeb-i siyâh-ı garîbânda gün togıncaya dek

Münevver ola hemân âfitâb-ı 'âlem-i âb (G. 38/8)

Pertev, isyan karanlığının şefaatin nuruyla yok edileceğini çünkü karanlığı aydınlatan parlak dolunayın, gece yolunu yani karanlığı mehtaba çevirdiğini belirtir. “Salât-ı Kemâliye” de Hz. Muhammet'i övmek için kullanılan ifadelerden biri de; “bedrü'd-dücâ” terkididir. Şair, “bedrü'd-dücâ, şefaatin nuru” ifadeleriyle Hz. Muhammed'i anlatır. Hz. Muhammet'in şefaatin aya, sünnetini de mehtaba benzetir:

Zulmet-i 'isyânımız nûr-ı şefâ'at mahv ider

Ol şeb-i târîki meh-tâb eyledi bedrü'd-dücâ (G. 2/6)

Elmas gibi yanağın, suyunu gözyaşından alır ve gece parlayan değerli taşın fitiline de denizin yağı (mehtap) ışık verir:

Sirişkünden alur su kıt'a-i elmâs-ı ruhsârun

Fetil-i şeb-çerâğa şu 'leverdür revgan-i deryâ (G. 16/3)

Mehtap, ayın dolunay olduğu zamanlarda daha net ortaya çıkar. Güneşten aldığı ışıkla ayın geceyi gündüze döndürmesi gibi, sevgilinin yüzünün nuru da geceyi gündüze çevirir. Bu cümbüş biraz da mehtaptan kaynaklanmaktadır:

Ey mâh mihr-i rûyun ile leyl olur nehâr

Ancak biraz da cünbişe meh-tâbdur sebab (G. 30/4)

Kettân, keten denilen bitkiden elde edilen lif ipliği olup mehtabın etkisiyle ketenin renginin parladığı, üzerindeki lekelerin gittiği, elyâfının inceldiğine inanılır (Onay, 1996: 315-316). Pertev de, aşağıdaki beytinde bu hususa dikkat çeker: Şarabın, kesilmiş dal gibi olan kaba sofuyu yemyeşil edeceğini; mehtabın da keteni sırlayıp, yetiştirip büyüteceğini ifade eder. Şair, parlak dolunayın geceyi sırladığını vurgular:

Bürîde-şâh-ı zühd-i huşki ser-sebz eyleyen müldür

Viren neşv ü nemâ kettâna meh-tâb-ı şeb-i minâ (G. 17/7)

Şair bu gece, kayığında esmere çalan bir ay yüzlünün olduğunu ve sayesinde keşmir mehtabının ortaya çıktığını ifade ettiği beytinde ay yüzlü sevgiliyi suda ışıltılı bir hareket halinde olan mehtaba benzetir. Şair; parlak, ince ve pürüzsüz bir kumaş çeşidi olan ve adıyla anılan bölgeden meşhur olmuş bir kumaş çeşidi olan keşmir/kaşmire de gönderme yapmaktadır. Ayrıca saye kelimesini gölge olarak düşündüğümüzde; Keşmirli sevgilinin gölgesiyle mehtap oluşturduğu anlamı da çıkarılabilir:

Bu gece Keşmirî bir meh-rû alup zevrakçeye

Sâyesinde Pertevâ meh-tâb-ı Keşmir eyledük (G. 294/5)

2.8. Yarasa

Yarasa anlamına gelen “huffaş”; gözleri küçük ve güçsüz olduğu için gün ışığında göremeyip, karanlıkta gören anlamındaki “hafeş” sözcüğünden türetilmiştir. Işıktan rahatsız olması, karanlıkta yaşaması nedeniyle edebiyatımızda çeşitli düşüncelere konu olmuştur (Ertap 1996: 110-111). Pertev, sevgilinin semtinde uçan bir yarasa olmayı arzu eder. Zira bu sayede onun ay yüzünün ışıltısından hissedar olabilecektir. Şair, pertev sözcüğünü tevriyeli kullanır:

Pertev-i mâh-ı cemâlünden olurдум behre-yâb

Gice kûyunda uçan huffâş olaydum kâşkî (G. 566/5)

3. SONUÇ

Divan şiirinin anlam dünyası, zengin ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Sözcükler, yalnızca temel anlamlarıyla değil, aynı zamanda sanatlı ve sembolik kullanımlarla farklı anlamlara ulaşabilir. Bu durum, Arapça ve Farsça'nın sunduğu ifade zenginliği ve kalıplaşmış tamlamalar sayesinde, duyguların ve hayallerin derinlemesine aktarılmasına olanak tanır. Böylece aynı duygu farklı ifadelerle dile getirilebilirken, aynı ifadeler de farklı duyguları çağrıştırabilir. Şiiri güçlü ve değerli kılan unsurlardan biri de bu anlam ve duygu zenginliğidir.

Gecenin divan şiirinde şairler için taşıdığı anlamlar, özellikle bu esneklik bağlamında dikkat çekicidir. Şairler için gece, sadece bir zaman dilimi değil, aynı zamanda yoğun keder ve hüznün yaşandığı, ilhamla baş başa kalınan, duygu ve hayal dünyasının derinleştiği bir zaman dilimidir. Gecenin şairin dünyasındaki yeri, kederin ve üzüntünün yoğunlaştığı, aynı zamanda sevgilinin hayaliyle teselli bulunan bir alan olarak ortaya çıkar. Gündüz; umut, kavuşma ve neşe ile ilişkilendirilirken gece; yeis, ayrılık ve ıstırap gibi duyguların temsili haline gelir. Bunun yanı sıra gece, muhabbet meclislerinin ve sohbet ortamlarının canlandığı bir zaman dilimi olarak da karşımıza çıkar.

Muvakkitzâde Pertev'in divanında gece, şairin duygu ve hayal dünyasının güçlü sembollerinden biri olarak işlenmiştir. Gece özellikle ayrılık, hasret ve yalnızlık gibi duygularla yoğun bir şekilde ilişkilendirilmiş ancak aynı zamanda sevgiliyle hayalî bir buluşmanın yaşandığı, ilham kaynağı bir zaman dilimi olarak da değer kazanmıştır. Şair, gecenin karanlığını sevgilinin güzelliğiyle aydınlatmış, hayalleriyle bu karanlığı sabaha yani aydınlığa dönüştürmeye çalışmıştır. Şairin, gecenin bilinen ve simgesel anlamlarını sanatlı bir dille işleyerek, onu sadece bir zaman dilimi olmaktan çıkarıp duygu ve düşüncelerinin güçlü bir temsiline dönüştürdüğü görülmüştür. Gecenin çağrıştırdığı bu anlam katmanları, divan şiirindeki zengin anlam dünyasının ve şairin estetik yaklaşımının bir yansımasıdır.

Bu çalışmayla, Pertev'in şiirlerinde geceyi sadece şairin kendi duygu ve algılamaları çerçevesinden değil, aileden gelen bir algılama ve kültür açısından da ele aldığı görülmüştür. Şair, geceyle ilgili şahsi duygu ve değerlendirmelerinin yanı sıra; toplumun algı ve değerlerini ilgilendiren ve özel zamanlar olan “kadir, miraç, bayram, nevruz, helva geceleri”ni de şiirlerinde başarılı bir şekilde işlemiştir.

Pertev, şiirlerinde geceyi işlerken, baba mesleği olan muvakkitliği ilgilendiren mevzulara da yer vermiştir. Osmanlı Devleti içinde muvakkitler, yüzyıllarca, namaz, oruç gibi zamanın çok önemli olduğu ibadetler için vakit tayini yapmışlardır. Çünkü bu iki ibadet için özellikle akşam ve sabah vakitleri genel bir algılamayla değil net bir tespit ve hassasiyetle belirlenmesi gerekir. Muvakkitler de yanlışlık olmaması için zamanı anbean hesaplamışlardır. Pertev'in, zaman tayini işiyle meşgul olan bir babanın oğlu olarak, geceyi bu yönleriyle de değerlendirip işlemesi dikkat çekicidir. Pertev'in, şiirlerinde bu maksatla; gündüzün tam olarak ne zaman bitip akşam vaktinin girdiği, yine ufuk çizgisinden hareketle gündüzün tam olarak ne zaman başladığı gibi hususlara yer verdiği görülmektedir. Ayın bir aylık döngüsü içerisindeki “hilal, dolunay, vb.” adlandırmalara ve güneş, ay, yıldız, ufuk çizgisi gibi zamanın belirlenmesinde etkili kavramlara vurgu yapması, şairin bu yönünü belirtici

hususlardandır. Hatta şairliğinin övgüsünde dahi, muvakkitler için önemli olan ayın hareket ve menzillerini hatırlatacak şekilde: “hilâl, meh-i tâm, nüh-ecrâm” gibi ifadeleri kullandığı görülmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AYDÜZ, S. (2004), Osmanlı Astronomi Müesseseleri, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2(4): 411-453.
- BAHAR, B. Ö. (2022). Divan Şiirinde Kadir Gecesi Tezahürleri, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 28, s. 118-136.
- BAYRAM, Y. (2001), Çiçeklerle Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçeveleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- BAYRAM, Y. (2007), Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler, *Turkish Studies*, 2/4.
- BEKTAŞ, E. (2017), Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- DEVELLİOĞLU, F. (1998), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, 15. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Diyanet İşleri Başkanlığı İslam İlmihali (2001), “Orucun Mahiyeti ve Önemi”, C.1, 381-382.
- DURKAYA, H. (2020), Klasik Türk Şiirinde Osmanlı Eğlence Hayatının Bir Yansıması: Mehtabiyeler, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul.
- ERTAP, Ö. (1996), Divan Şiirinde Hayvan Motifi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ESİN, E. (1979), Türk Kozmolojisine Giriş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- EYİCE, S. (1996) “Gül Camii”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 14, s. 223-225.
- GÜFTA, H. (2010), Divan Şiirinde Vakt-i Seher, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15): 93-137.
- GÜZEL, A. (2012), Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- HİBETULLAH İBNİ İBRAHİM (2011), Saatname, Hibetullah İbni İbrahim, hzl. Ahmet Buran, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KARAGÖZ, İ. (2010), Dinî Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, s.174.
- KARAMAN, H. vd. (2003), Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, (5.c.), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KEKLİK, M. (2017), Osmanlı Toplum Hayatından Beyitlere Yansıyan Birkaç Örnek, *Türkiyat Mecmuası*, (27/1): 139-169.
- LEVEND, A. S. (2015), Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, Dergah Yayınları, İstanbul.
- MÜTERCİM ASİM EFENDİ (2009), Burhân-ı Katı, (hzl) Mürsel Öztürk- Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- ONAY, A. T. (1996), Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, (hzl) Cemal Kurnaz, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ÖNGÖREN R. (2004), “Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 29, s. 441-448.
- PALA, İ. (1995), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, İstanbul.

- ŞEN, F. M. (1995), Beylikçi İzzet Bey Divanı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TAĞMAN, S. E. (2007), Mustafa İbn Ali el-Muvakkit'in Usturlab Risalesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TOK, E. (2023), Garip Kaldım Vatanımdan Uzakta: Klasik Türk Şiirinde Şâm-ı Garîbân, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Güz - Eylül 2023, S. 108, s. 245-257.
- UZUN, Ş. (2015) Klasik Türk Şiirinde Şeb-i Yeldâ, *Konya Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 34, s. 353-370.

EXTENDED SUMMARY

This study, 18. it examines how the concept of night is processed in the poems of Muvakkitzade Pertev, one of the century divan poets. The aim of this study is to reveal the meanings evoked by the night in Muvakkitzade Pertev's poems. First of all, the concepts related to the night were scanned in the Pertev divan and the poems that emerged as a result of the findings were titled according to the meanings that the night evokes in the poet. A brief information was given about the life of Muvakkitzade Muhammed Pertev, concepts related to night and night were stated on his divan, it was revealed with which feelings and expressions the meanings evoked by night are used in the poet's poems, analogies and excuses related to night were focused on There are beliefs, habits and thoughts about the night in Turkish culture. Some of these are; In ancient Turkish culture, if there is a war between two regions, the spirits of different regions fight each other at night, and it is believed that whichever Decider wins, the ruler of that region will win the next day's battle. The Turks do not go out at night so that the arrows shot by the spirits at each other do not hit them. In the old Turkish tradition, the day symbolizes the sun, south and white, and the night symbolizes the moon, north and black. Hz. These are thoughts such as that Adam brought the nightfall from paradise and was afraid of the dark, therefore this time is called the evening hour, when a guest is received into a house at night, Allah and the prophet are guests in that house, and even angels of mercy will be guests in that house, the house will be protected from troubles and calamities, there will be no night in paradise. For Islam, the night has a special place and importance. There are many verses about the night in the Noble Qur'an. There are also religious and social rituals related to the night. The emotions that night creates in the human mind are usually associated with phenomena such as grief, longing, separation and death. In addition, the night is also connected with dreams of love and reunion. In classical Turkish poetry, the night is perceived and processed as a period of time when emotions and dreams are experienced more intensely, gamut and grief increase. In addition to expressing this aspect, which is the individual aspect of the night, poets have also included aspects of social life in their poems. It can be seen that both these aspects of the night are used successfully in Muhammed Pertev's poems. Pertev has also successfully processed "kadir, miraç, bayram, nevruz, halva nights", one of the special nights especially related to public life, in his poems and has included the traditions and customs of these nights. In Pertev's poems, the elements of the night, the father's profession, that is, the job of determining the times, have also been identified. For centuries, the muvakkites in the Ottoman Empire have made a time determination for worship, where time is very important, such as prayer and fasting. Because for these two worships, especially the evening and morning times should be determined with a clear determination and sensitivity, not with a general perception. The Muwakkits have also calculated the time immediately so that there is no mistake. Pertev also makes it clear in his poems that he has knowledge about subjects such as exactly when the day ends and the evening time enters, and exactly when the day begins, again moving from the horizon line. During the one-month cycle of the moon, the "crescent, full moon, etc." the emphasis on names and concepts that are effective in determining time, such as the sun, moon, star, horizon line, are among the aspects that indicate this aspect of the poet. Even while praising his own poetry, Pertev used expressions such as "crescent, meh-i tam, nuh-ecram" to remind of the movements and ranges of the moon, which are important for muvakkites.